

Putnok – Ózd – Center. A Weisz, a Grosz és az Englender családok történetéről

2024.10.09.

Putnoki zsidóság története – Konferencia Putnokon, 2024. október 5.

Először is köszönöm a meghívást! Hogy eljöhettek, azt sok mindennek köszönhetem. Egyrészt annak, hogy létezik a Putnoki Régiségbolt nevű Facebook csoport. Tulajdonképpen rajtuk keresztül alakult ki egy kapcsolat, ahogy ott igyekeztem írásokat, fényképeket hozzáférhetővé tenni. A többi inspiráló impulzusról még később fogok szólni.

Ebben a Facebook csoportban kértek, hogy ha jövök, akkor olyan képeket hozzak, amiket ott még nem lehetett látni. Úgyhogy igyekeztem, és szeretném a fotókat bemutatni, rövid kommentárokat fűzve hozzájuk.

Ózd-Center, 2024. október 4.

Az első kép, amit megmutatok, nem putnoki, hanem az ide vagy 10 kilométerre lévő Centerből való. Ha fel tudnám nagyítani, akkor jól látható lenne egy név, Englender Sándor. Ez egy I. világháborús emlékmű. Englender Sándor az én távoli rokonom volt, aki hősi halált halt az I. világháborúban. Itt ezen az emlékművön még lehettünk együtt magyarok és zsidók. Ez szerintem nagyon jó dolog, és ezzel kapcsolatban szeretnék elmondani egy történetet, mielőtt a családomról beszélnék.

Salgó László rabbi a magyar országgyűlésben mesélte, hogy egy zsidó gyerek hazamegy a szüleihez, és otthon elkezd nagyon sírni. Kérdezi az apja, hogy miért sírsz. Azt feleli, hogy "azt mondták az iskolában nekem, hogy félzsidó vagyok. Félig magyar és félig zsidó". És akkor az apja a gyereknek azt mondja, hogy menjél vissza, és mondd meg nekik, hogy te egy egész magyar vagy, és egy egész zsidó. Tehát hogy nem, nem, nem lehet az embert parcellákra osztani. Én ugyanúgy képes vagyok a saját kötődéseimet a zsidósággal kapcsolatban ápolni, mint ahogy érzelmeimben magyar vagyok.

Nem mindig tudtam, hogy ez így van. Miért? Anyukámat, akit 1944-ben az itteni 500-nál több putnoki zsidó között 14 évesen Auschwitzba deportáltak majd egy évig kényszermunkára vittek, és aki túlélte az egészet, mert különben nem lehetnék itt.

Ő úgy döntött, hogy a vészorszak után nem akar tudni arról, hogy ő zsidó. Joggal döntött így, azok után, ami történt, úgyhogy nekem nem mondta el gyerekként a „származásomat”. 17 éves koromban jöttem rá. Nem mesélem el, hogy miért, de rájöttem erre a „tényállás”-ra. Sokáig gondolkodtam ezen. Egy szerencsém volt, amit itt szeretnék hosszabban elmondani.

(balról jobbra) Grosz Margit, Englender Ernő, Grosz Rozsa, Weisz Jakab

Ezen a képen itt a jobb oldalon a putnoki nagyapám, Weisz Jakab, és a felesége, Grosz Rózsa – ő származott Ózdról – látható. A képen balra látható a velük egy időben házasodó pár gyereke volt Englender Sándor (nem ugyanaz, mint akinek a neve az emlékművön szerepelt), akit mindjárt megmutatok.

Englender Sandor (1922, Center-2014 Haifa)

Ő, aki a képen még gyerek, 1922-ben született Centerben, és aztán később lakott Putnokon is.

Sándor máshogy döntött a háború után, mint anyukám. Ő úgy

döntött, hogy cionista lesz, és el is ment 1949-ben Izraelbe, alijázott, ahogy mi mondjuk, és ott élte le élete nagy részét.

Élete végén azonban fogta magát, és elkezdte leírni azokat a történeteket, amikre emlékezett a Magyarországon töltött gyerekkoráról, a családról, a holokausztról. Nem volt könnyű viszonya a magyar társadalommal, annyit mondhatok. Az a szerencsém volt, hogy mivel a család utolsó sarjai közé tartozom, ezeket a feljegyzéseket elküldte nekem, és én ezeken a feljegyzéseken keresztül kezdtem kialakítani a magam nézeteit erről az egész bonyolult történetről, ami minket összeköt és elválaszt.

Sanyi 8-10 évesen, talán 1930 és 32 között élt Putnokon, Amit erről az időről írt, azt a Facebook csoportban már hozzáférhetővé tettem.

Ő akkor naponta járt a nagyapám és a nagyanyám családjához (akiket az első képen láthattunk) a mai Bajcsy-Zsilinszky útra. Nagyapám fakitermelő és fakereskedő volt, a putnoki zsidó kereskedők egyike.

Az első képen szereplő másik pár az akkor már 8 éves korú Sanyival ide költözött. Ő írja jó 50 évvel ezután:

„Jól élnek az emlékezetemben. Anyámmal egyszerre esküszik '21-ben Weisz Jakab. [Rózsi] 1891-ben született, 26 éves az esküvője évében. Már nem fiatal, mögötte áll berlini tartózkodás, ahol németet tanul. Elegáns, független hölgy, a legidősebb és legfejlettebb az ózdi Grosz családban. Az esküvőn csak a mama van jelen. Lipót, az ő apja 1909-ben meghalt. Rózsi a kor gyermeke. A XX. században él, s éli annak a századnak modern életét, annak ellenére, hogy egy vidéki zsidó családból jön, cigarettázik, lovagol, külföldre jár, független, önálló. Nem szerelem az, ami a vőlegényéhez köti. Valószínűleg a család beszél vele, és maga is látja, hogy az idő szalad, és gondoskodni kell a jövőről. Weisz

Jakab nem a férfi szépség, s nem is lovag ideál. Igen jó, tisztességes, szorgalmas kereskedő, aki a bátyjával, Arthurral fát termel ki és ad el Putnokon. Ott ütik fel a családi fészkeiket. Egymással szemben laknak. Arthur fiatal feleségével jön oda, Lilivel, aki majd szüli Katit.

De egyelőre ott vagyok Rózsival, amikor férjhez megy, és berendezik a családi házat, a lakást, nagy szép ház, zárt udvarral, az irodával, ahol Szidi bácsi pipázik. A bútorok igen elegánsak, tele van perzsaszőnyegekkel, még szobor is akad. A kutyás gramofon. "His masters voice" ott van náluk is már a húszas években. S hallgat Caruso-t. Az első években nincs gyerek. Rózsi nem dolgozik a háztartásban. Ott van Bori, aki főz, és van még takarító is. Nem lehet felhagyni gyorsan a független élettel."

Na most akkor itt hadd mondjam, hogy amikor anyukám putnoki éveiről beszélt – keveset, nem mondott sokat –, akkor elsősorban Matyi kutyáját emlegette. Hogy Matyi kutya fiatal korában nem bánt jól a csirkékkel. Addig vette őket a szájába, amíg a csirkék ugye elpusztultak. Úgyhogy Matyi kutyát ezután rendszabályozni kellett. De talán itt ez a részlet bemutat belülről egy családot. A nagyapám, aki járta az erdőket, kereskedő volt, ez volt a fő foglalkozása. Egy érdekes emlék: a kaszinóban, ahol kártyáztak, a nagyapám állítólag soha nem ült le kártyázni, de mindig nézte a játékot. Erre akkor gondoltam, mikor a saját fiam a Monopoly játék mellett mindig csak állt, egy idő után bankos akart lenni, és csak nagyon későn volt hajlandó beszállni a játékba.

Weisz Zsuzsa (1929-2015)

Most térjünk rá Sanyiról az anyukámra: Idehoztam egy képet, ami tegnap ötlött először a szemembe, különösen az a részlet, ahol egy virágokkal teli váza látható. Ezt azért gondoltam elhozni és megmutatni, mert a következő képen meg az a váza van, ami az én budapesti lakásomban áll.

Erről azt sejtem, hogy a putnoki házból való. Nem sok dolog maradt. Gyerekkoromból emlékszem még egy szőnyegre is. De a szőnyeg már nincsen meg. Na, tehát a lényeg az, hogy itt éltek, és innen vitték el őket 1944-ben. Az volt a szándékom, hogy nem a holokausztról fogok beszélni, mert ezt előttem megtették. Arról gondoltam beszélni, és nem fogok sokat, hogy szívemen viselem, hogy emlékezés legyen.

Azért, hogy ne... Nem is tudom... Nyilván ez az időszak lezárult. Putnoknak soha nem lesz jelentős zsidó lakossága. Miért térne ide bárki vissza, de fontosak voltak, és különfélék voltak. Az én családom már nem tartotta nagy mértékben a zsidó vallást, a zsidó szokásokat még igen. s Érdekes lenne, hogy mennyire vettek részt az itteni zsidó társadalom életében. Nem tudom, az emlékek erre nem vonatkoznak. Úgyhogy ezeket nem tudom. Azt tudom, hogy a nők a családban tovább ápolták a hagyományokat. Tehát az ózdi Grosz család néhány tagját, akit ismertem... nekik még megvoltak az imakönyveik, az imaszíjak, megvoltak azok a kendők, amiket imádkozáshoz használtak, és ők ezt a dolgot továbbvitték. Az én családom, ma úgy mondanánk, hogy neológ család volt, akik már asszimilálódtak a magyar társadalomhoz. Egy ideig magyarabbak akartak lenni a magyarnál, talán ez sem volt jó. Úgyhogy valahogy ehhez a kettős kötődéshez vissza lehet térni.

Grosz unokatestvérek Ózdrél és Putnokról (balról jobbra) Grosz Anni (1934-44), Weisz Zsuzsi (1929-2015), Klein Edit (1930-44), Weisz Juci (1927-2010), Englender Sándor (1922-2014)

Talán utolsó előttiként egy kép néhány korábbi és új szereplővel, a családi krónikás Englender Sanyi, aki aztán 30 év Izrael után visszajárt Magyarországra. Ismertem. Jártam nála Haifán, nem lettem cionista, bár egy Haifától távoli kibucban találkoztam olyan idős emberekkel, akik ismerték anyukámat, még Putnokról. És próbáltak győzködni, hogy jöjjek én is Izraelbe, de én maradtam.

Hogy azt jól tettem-e, vagy nem, ki tudja? Sanyi mellett anyukám testvére, Juci, aki szintén itt született '27-ben, mellette Klein Edit (1930-44), Itt pedig az anyukám, Weisz Zsuzsi, majd Grosz Anni (1934-44). Annika és Editke nem tértek vissza. Ózdról vitték el őket. Így mondtuk ezt: nem tértek vissza. De tulajdonképpen azt kellett volna mondanunk, hogy meggyilkolták őket.

Budapest, Kozma utcai temető, Balfi mártírok parcella

Végezetül, hogy a kör bezáruljon, Weisz Jakab, nagyapám sírja Budapesten, a Kozma utcai temetőben. Véletlenül fedeztük fel, nem biztos, nem 100%, hogy az ő sírja, de nagyon valószínű az egyezés.

Amit szeretnék csinálni, és amihez itt nem a segítséget, hanem a tudomásul vételt szeretném kérni. Szeretném, hogy az elé a ház elé, ahol a nagyszüleim éltek, a Bajcsy-Zsilinszky út 1. elé botlatókövek kerüljenek. A botlatókő nem más, mint az utca járdájába, abból ki sem emelkedő rézkocka, amit egy német művész talált ki, és ma már Európában olyan 100 ezer ilyen botlókő van. Van Egerben, van Pécsen, van Miskolcon... (És minő véletlen, idén november 1-től abban a kis osztrák faluban Guntramsdorfban is lesz, ahol élek.)

És talán négynél több is lehet, ha sikerül a bürokrácia malmait felörölni. Nagyapámnak, nagyanyámnak, nagynénémnek és az anyámnak szeretnék ezzel emléket állítani. A fantáziámban az jelenik meg, hogy ezek a botlatókövek lehetnek segítségek akkor, hogyha a város majd úgy emlékezik például erre a periódusra, ami prosperáló periódus volt, hogy az iskolás gyerekek megismerkednek ezzel, ha elmennek ott minden nap, akkor megtudhatnak részleteket az ő életükről.

Igyekezni fogok azt a „kincset”, amit végül is a családomból rám hagytak, a múzeum számára is hozzáférhetővé tenni. Nagyon fogok vacillálni azon, hogy vajon hova is küldjem ezeket az emlékeket. A cfáti Magyar Zsidóság Múzeumába, vagy talán ide Ózdra, vagy talán ide Putnokra, ahol, remélem, emlékezni

fognak ezekre az emberekre, a rossz és jó példákra, és amit remélhetőleg megtanulnak ebből, hogy hogyan lehetne úgy együtt élni, hogy ne bántsuk egymást.